

REKOMANDACIA (2006)2*
Taro
Ministerengoro Komiteto tare thema džene phandlo e

EUROPAKERE PHANDLIPASKERE NIAMENCAR¹

O Ministerengoro Komiteto aso ničehramina taro dženo 16 b taro Statuto tar Europakoro Konsili,

Lendor ki dikhin o ničehramina tar Europakiri Konvencia baši manuškane niamia thaj adalateskiri praktika tar Europakoro adalati baši manuškane niamia;

Leindor ki dikhin i ingerencia tar Europakoro Komiteto baši mujalkeripe o čelalipa thaj bimanušikano thaj degrediripaskoro čipotikeripe ja džezakeripe, ulavindo e standardia kolen leljargja ko peskere sasoične raportia;

Panda jekhh drom liparindo kaj khonik našti te ovel cidime taro tromalipe, numa kana odova si paluno napi thaj ko haljovipe e čipotasa anglodikhli kanunea;

Liparindor kaj o ikeripe phandlipaskere džeze thaj čipotikeripe e phandle manušenar vakerela te len pe ki dikhin o arakhipaskere, protekciakere thaj disciplinakerere zaruria, numa angleder te oven arakhle phandlipaskere šartia kola na kerena bilače e manušeskoro digniteto thaj kola dena šajdipe baši keripe istemalkerutne bukja thaj programe bašo tretmano e phandlemanušenca kola si kerde baši lengoro hazrikeripe baši reintegracia ki khedin;

Gindindo kaj si džanlo e thema džene ko Europakoro Konsili te oven pendžarkerde thaj te respektirinen o sasoične principia kola vjavaharinena pe ki lengiri phandlipaskiri politika;

Ulavdeste umdindor kaj o respektiripe tar asavke sasoične principia anglunikerena o maškardžijaneskoro barabarbutikeripe akale umaleste;

Leindo ki dikhin o džanle sasoičnipaskere iranipa kola kjergje asari ko džanle ovipa ki džezalipaskiri umal ki Europa ke nakhle duj decenie;

Respektirindo panda jekh drom o standardia saikerde ke rekomandacie taro Komiteto tare ministria ko Europakoro Konsili kola si ki relacia e konkretnikane aspektenca ki džezalipaskiri politika thaj praktika, majbut ki Rekomandacia(89) baš edukacia ko phandlipe, rekomandacia(93)6 baši phandlipe thaj kriminologikane aspektia baši kontrola tare infektivnikane nasvalipa saikerdo thaj i SIDA thaj aver sastipaksere problemia ko phandlipa, Rekomandacia (97) 12 savi si ki relacia e personalesa baši keripe sankcie thaj napia, Rekomandacia(98) 7 baš etikane thaj organizaciakere aspektia ko sastipaskoro arakhipe ko phandlipa, Rekomandacia(99) 22 phandlo e butdžia- nithanakeripasa thaj bajrovipasa i phandlipaskiri populacia, i

¹ Kana si leljardi akaja rekomandacia, ko leljaribe taro dženo 10.2 c taro Nijamunto ba[arakhiba taro teli/ministria e Danskakoro preyententi garavgja o nijami te ikerel pe pali nijamin 43 stavi 2 tar Aneksi tari Rekomandacia soske umdinela sine kaj o [arti o phandlemanu[ja ki korkorutni odaja sakova dive te vijitkerel ole mediciankro personalni anela

Rekomandacia (2003) 2 baš kondicionalnikano mukhipe, Rekomandacia(2003)23 baši čhipotikeripe taro phandlipaskoro šerutnipe ki relacia e džidživdipaskere džezencar thaj aver phandlipaskere džeze;

Leindo ki dikhin o Minimalnikane phandlipaskere dajatve tare Uniime Nacie;

Sebepi so i rekomandacia(87) 3 taro Ministrengoro Komiteto baš Europakere phandlipaskere niamia kamlol te ovel revidirime thaj ažuririme ki te sikavel pe o iranipa dži kolende alo ki džezalipaskiri politika,praktika taro džezakeripe thaj vastlegaripe e phandlipancar ki Europa,

E radženge tare thema džene ovena dende akala rekomendacie:

- ko anipe kanunia, definiripe politike thaj ki praktika te oven vastlegarde taro niamia saikerde ki džipherin tari akaja rekomandacia savi avela ko than tari rekomandacia(87) 3 taro Komiteto e ministrengoro baš Europakere phandlipaskere niamia;
- akaja rekomandacia thaj komentari olasa te oven rinčhibarde thaj so majbuvleste te oven distribuirime majbut dži:niamadalateskere organia, phandlipaskere servisia thaj dži phandle manuša.

I Kotor

Fundavne principia

1. Sa e džzenencar cidime taro tromalipe ovela čipotipe respekteja baši lengere manuškane niamia.
2. Džene cidime taro tromalipe isi len sa o niamia kola nane lende kanunea čhinavipasa kolasa si adžikerde ja kolasa ačhavena pe ko džiphandlipe.
3. O limitiripa baši džene cidime taro tromalipe kamlol te ovel minimum zarurime thaj ko jekhh e legitimnikane resarinasa bašo kolate si iradime
4. E phandlipaskere šartia kola bilače kerena o manuškane niamia našti te džovapikeren pe nanipasa materialnikane šartia.
5. Dživdipe ko phandlipe kamlol te ovel so si šaj majpaše ko pozitivnikane aspektia taro dživdipe ki khedin
6. Sa o phandlipa kamlol te oven lačharde agjaar te den šajdipe baši reintegracia thaj tromalo amalipe e džzenenge kola si cidime taro tromalipe
7. Kamlol te motivirinel pe i barabarbuti e avruno servisencar baši socialnikano arakhipe thaj kobor šaj majbut leipe than ko dizutnengoro sasoitnipe ko dživdipe ko phandlipe
8. E phandlipaskoro personali kerela publik funkcia thaj leskoro alusaripe sikljovipe thaj šartia baši buti kola kamlol te ikeren uče standardia ko dajanipe baši phandle manuša.
9. Upri sa o phandlipa ovela kerdo ničali inspekcia tari themakiri rig thaj observacia taro biadhinalo badani.

Ikeripe ko čačipe

10.1 O Europakere phandlipaskere niamia si ki relacia e manuŝenge kola si džiphandle pali adalateskoro rodipe ja cidime taro tromalipe pali ando činavipe

10.2 Ko principi,,o džene kola si džiphandle pali adalateskiri rodin ja cidime taro tromalipe pali andi činavin kamlol te oven thanarde ko phandlipa ja institucie iradime baši phandle manuša tar akala duj kategorie.

10.3 Akala niamia si ki relacia e dženenca:

a. Kola tari savi aver karana si ko phandlipe; ja

b. Kola si džiphandle tari rig taro adalati ja cidime taro tromalipe pali ando činavipe thaj sebepi savi thaj te si karana si phandle nekote ko aver than.

10.4 Sa o džene kola si ko phandlipe ja kola si džiphandle sar so anglodikhela stavi 10.3 b ka ovel olenge gindime baši phandle manuša aso akala niamia.

11.1 O džene majterne taro 18 berša na čhivena pe ko phandlipa barenge, numa ke institucie kola si ulavde thaj iradime odole resarinake.

11.2 Džikobor, ulavdo, tiknoberšalo si čhivdo ko asavko phandlipe kamlol te oven ulavde niamia baši leskoro hali thaj zaruria.

12.1 O džene kola si ruhiale nasvale thaj kaskoro ruhialo hali na mukhela te oven ko phandlipe thanakerena pe ki specialnikani institucia.

12.2 Džikobor, ulavdo, tiknoberšalo si čhivdo ko asavko phandlipe kamlol te oven ulavde niamia baši leskoro hali thaj zaruria.

13. Akala niamia ikerena pe birigale, bizi diskriminacia pali savi te ovel funda, sar misal poli, rasa,mortikakiri renka, religia, poilitikano ja aver gindipe, nacionalnikane ja socialnikane darhia, phandlipe nesave nacionalnikane minoritetea, maleskoro hali, bijanipe ja aver statusi.

I I Kotor

Šartia baši phandlipe

Leipe

14.Niko našti te ovel lendo ja ačhavdo ko phandlipe sar phandlo manuš bizo rodipe baši bičhalipe ando ko haljovipe e kanunea.

15.1 Sigate pala ko leipe evidentirinena pe akala evidentia baši phandlo manuš:

a. Evidentnia baš identiteti

b. O karane baši phandlipe thaj organi kova angja o činavipe baši phandlipe,

c. Dive thaj vakti taro leipe

- d. Hramovipe plesutne bukja kola dena pe ko garavipe aso niami 31;
- e. Sa o dikhle ratvakeripa thaj rovipa baši anglederutno čhelalipe;
- f. Ko adhinalipe taro niamia baš arakhipe o sastipaskere evidentia, o evidentia baši sastipaskoro hali taro phalo manuš kola si džanle baši badaneskoro thaj mentalnikano sastipe taro phandlo manuš thaj aver džene.

15.2 Pala ko leipe sa o phandle manuša ovena pendžarkerde e niamiencar sar so si anglodikhle ko niami 30.

15.3 Pala ko leipe ovela dendo havjaripe baši leipe phandlo manuš ko haljovipe e niamesa 24.9

16. Sigate pali leipe:

- a. o evidentia baši sastipaskoro hali taro phandlo manuš ovena džipherde sastarnengere dikipasa ko haljovipe e niamesa 42;
- b. dikhela pe i adekvatnikani digra taro phandle manušeskoro arakhipe aso niami 52,
- c. dikhela pe i dar savi o phandlo manuš prezentirinela pali arakhipe ko haljovipe e niamesa 52;
- d. notikerena pe sa e informacie bašo socialnikano statuso taro phandlo manuš te šaj te oven dikhle leskere plesutne thaj socialnikane zaruria thaj
- e. ki čhipota taro došakerde džene lena pe zarurime phirda baši realizacia ki programa ko haljovipe e VIII Kotorea tar akala niamia.

Bičhalipe ko phandlipe thaj thanakeripe

17.1 O phandle manuša, džikobor si šajdutno, ovena bičhalde ko phandlipa kola si paše dži lengere khera ja ko centria baši socialnikani rehabilitacia.

17.2 Ko bičhalipe ovela kerdo esapi baši rodipa phandle e kontinuiripasa taro došalo pučaripe, višvanipe ja arakhipe thaj zaruri taro sakova phandlo manuš te ovel kerdo adekvatnikane režimea.

17.3 Džikobor si šajdutno o phandlo manuš kerela konsultacia phandli e šurutne bičhalipasa ja džipherde džithanakeripasa ko aver phandlipe.

18.1 O šartia baši thanakeripe phandle manuša, ulavdeste o thana baši sovipe kamlol te oven kerde esapi bašo manuškano digniteto thaj kobor šaj te respektirinen o privatipe thaj te oven pherde o rodipa baš ikeripa o sastipe thaj higiena, kerindor esapi baše klimakere šartia thaj baripe taro dibi, kobor si hava, rošalipe tataripe thaj ventilacia.

18.2 Ko sa o objekhtia kolende o phandle manuša dživdinena, butikerena thaj ovena khedime:

- a. o džamia kamlol te oven odobor bare ki te šajdakeren drabaripe thaj buti ki naturakiri roš ko normalnikane šartia thaj te šajdakeren avipe/xulipe tari uži hava te nane adekvatnikano sistemo baši ventilacia;

- b. o binaturakoro rošalipe kamlol te pheren o angigarde tehnikane standardia; thaj
 - c. kamlol te ovel alarmi savo šajdakerela o phandle manuša sigate te akharen e personale.
- 18.3 Kherutne kanunea ovena dikhlarde e minimalnikane šartia baši pučipa liparde ko stavi 1 thaj 2.
- 18.4 Kherutne kanunea o phandle manuša dikhljarena o mehanizmia kolencar ovela mujalkerdo o phagipe minimalnikane rodipa phandle e but pherdipasa tare phandlipa.
- 18.5 Ko normalnikane šartia o phandle manuša nakhavena i rat ke ulavde kelie, numa baši lende te si pošukar o thana baši sovipte te ulaven e okole phandle manušenar.
- 18.6 O phandle manuša thanakerena pe barabar salde odova te si zaruri thaj te ovela kerdo buti phandle manušenge kola šaj maškar peste te keren amalipe.
- 18.7 Džikobor šaj o phandle manuša kamlol te oven šajdipasa baš alusaripe angli jekh lendar te rodel pe te ulaven nekasar o than sovipaske.
- 18.8 Ko thanakeripe tare phandle manuša ko disavo phandlipe ja kotor ka ovel kerdo esapi baši zaruri te ulaven pe :
- a. o bidošakerde taro došakerde phandle manuša
 - b. o murša tare džuvlja
 - c. o majterne tikneberšeskere phandle manuša taro majphure phandle manuša
- 18.9 Šajdutne si cidipa taro rodipa baš ulavdo thanakeripe haljovdo aso stavi 8 te šajdaovel kerdo e phandle manušenge te len than ko barabarutne aktivipa odoleja so asavke grupe phandle manuša sakana ovena ulavde ko rakjakoro thavdipe numa džikobor na ulo haljovipe te oven thanakerde barabar, a o šerutnipe taro phandlipe notikjergja kaj odova si taro majšukar intereso sa e phandle manušenge.
- 18.10 Sa o phandle manuša thanakerena pe ko šartia majtikne šajdutne arakhipaskere napencar kola džovapikerena e rizikoske baši našipe, ratvakeripe ja korkoriratvakeripe.

Higiiena

- 19.1 Sa o thana ko phandlipe kamlol sakana te oven uže.
- 19.2 Kana o phandle manuša ovena lele ko phandlipe, o kelie thaj aver thana kolende ka len than kamlol te oven užarkerde.
- 19.3 E phandle manuša kamlol te oven akcesesa dži sanitarnikane thana kola si higienikane thaj respektirinena privatipe.

19.4 Ko phandlipe kamlol te arakhen pe šartia sakova phandlo manuš te šaj te nakhel panjestar ja nangjovel ki temperatura so si aso klimakere šartia, džikobor šaj sakova dive ja majhari duj fare ko kurko (ja pobuter fare te si zaruri) ko interesi tari sasaitni higiena,

19.5 O phandle manuša kamlol te ikeren i plesutni higiena bašo šėja thaj sovipaskere kamre.

19.6 E phandlipaskoro šerutnipe si dajativime te anel bukja baš ikeripe higiena.

19.7 Ulavde šartia ikerena pe baši higienakere zaruria taro džuvlja.

Šėja thaj jataklukoja

20.1 O phandle manuša kolen nane but plesutne šėja lena šėja kola si džovapiale ko klimakere šartia.

20.2 O šėja na kamlol te oven degradiripaskere ja peravipaskere.

20.3 Sa o šėja kamlol te oven ko šukar hali thaj te del pe aver te si zaruri.

20.4 O phandle manuša kola lena izini baš ikljovipe taro phandlipe nane dajativime te phiraven šėja kola identifikuinena len sar phandlemanuša.

21. Sakova phandlo manuš si niamesa ko korkorutno jatako thaj korkortne jataklukoja kola ikerena pe ko šukar hali thaj anela pe nevi ko zarurime vakti.

Habe

22.1 E phandle manuša si niamesa ko habe savo si aso leskere berša sastipaskoro thaj badaneskoro hali, religia, kultura thaj bukjakiri natura.

22.2 E zaruria baši habe kote preperela thaj o minimalnikani energetikano moldipe thaj proteinengiri saikerin kerena pe kherutne kanunesa,

22.3 O habe ovela kerdo/keravdo thaj servirinela pe ko higienakere šartia.

22.4 E phandle manuša lena trin drom habe ko dive ko minsale intervalia.

22.5 O phandle manuša kamlol ko sakova momenti te ovel len užo pani pibaske.

22.6 Sastarno ja medicinakiri phen šaj te vakeren te nevarel pe o habe nesave phandle manušeske, džikobor odova si zaruri taro sastipaskere karane.

Niamali arka

23.1 Sa e phandle manušen isi len niami ki niamali arka, a e phandlipaskoro šerutnipe dajativime si te arakhel adekvatna šartia bašo akcesi tari asavki arka.

23.2 O phandle manuša šaj nesave niamale pučipaske te konsultirinen pumen e avukatencar pali korkorutno alusaripe thaj korkorutno hardžipe.

23.3 Džikobor si kerdo mehanizmo baši deipe bilovengiri niamali arka, o šerutnipe si dajatvime baš odova te haberikerel e phandle manušen.

23.4 Konsultacie thaj aver komunikacia maškar kolende thaj hramovin dži phandle manuša thaj niamalo konsili deipaskoro dženo ka oven garavde.

23.5 O adalati šaj ko ulavde šartia te kerel limitiripe taro garavdipe ki te mujalkerel majpharo došalo akti ja majphare rumipa taro višvanipe thaj arakhipe ko phandlipa.

23.6 O phandle manuša si niamea ko akcesi ja šaj te garaven peste dokumentia kola si ki relacia lengere adalateskere čipotasa.

Kontaktia e avrutne lumiasa

24.1 O phandle manuša si niamea te komunicirinen bizo limitiripe lilencar, telefonea ja ko aver čhani lengere familiencar, avere dženenencar ja prezententencar tar avrutne organizacie thaj te ovel len vizite.

24.2 I komunikacia thaj vizite šaj te oven limitirime thaj dikhljarde te si asavke o rodipa baši džaipe ponodorig taro došalipaskoro pučaripe, ikeripe o niče, arakhipe thaj protekcia, mujalkeripe o došale aktia ja arakhipe e viktimen, numa asavke limitiripa, saikerdo thaj o konkretnikane limitiripa kola si vakerde taro adalati, kamlol te šajdakeren minimalnikani digra kontaktia.

24.3 Kherutne kanunesa džanena pe o kherutne thaj maškardžianeskere organia thaj funkcioneria kolencar o phandle manuša komunicirinen bizi limitiripe.

24.4 O šartia baš vizitakoro keripe kamlol e phandle manušenge te šajdakeren ikeripe thaj zuraripe familiakere relacie ko so majnormalnikano čhani.

24.5 O phandlipaskere servisia dena arka e phandle manušenge te ikeren adekvatno kontakti e avrone lumiasa thaj arakhena i zarurime materialnikani arka bašo odole kontaktengoro ikeripe.

24.6 Ki meripaskiri čipotasa ja serioznikano nasvalipe taro pašutno jeri (familia) o phandlo manuš sigate ka ovel haberikerdo.

24.7 Kana o šartia odova mukena o phandlo manuš kamlol te ovel mukhlo te ikljol taro phandlipe eskorte ja korkori te šaj vizitkerel nasvale familiakere džene, te lel than ko parunipe ja sebepi aver humanitarnikani karana.

24.8 O phandlo manuš šaj te del haberi peskere familia baši thanakeripe ko phandlipe ja džithanakeripe ki aver institucia ja baši nasvalipe ja ratvakeripe so dživdingja.

24.9 Pala ko phandle manuškoro leipe ko phandlipe ki meripaskiri čhipota ja serioznikano nasvalipe, ratvakeripe ja thanakeripe ko hospitali e phandlipaskoro šerutnipe ka del haberi e romnjake ja partnereske ja džikobor o phandlo manuš si korkori o majpašutno jeri ja dženo kole o phandlo manuš ka vakerel ole numa kana o phandlo manuš na rodela aver čhaneste.

24.10 E phandle manuškenge kamlol te ovel šajdakerdo ničale te oven informirime baši publik čhipote drabaripasa gazete thaj aver publikacie kolende si pokinkerde, sar thaj dikhipe thaj šunipe TV ja radio programe numa ko ulavde čhipote kana si bimukhin taro adalati.

24.11 E phandle manuškenge ka ovel dendo te komunicirinen e mediumencar numa te nane džovapiale karane baš odova bimukhipe resarinasa te iovel kerdo o višvanipe, arakhipe taro publik interesi ja resarinasa te arakhel pe o integriteti tare viktimia, aver phandle manuša ja personala.

Phandlipaskoro režimi

25.1 E phandlipaskoro režimi zaruri si te anglodikhel balansirime programa tare aktivitetia sa e phandle manuškenge.

25.2 Akava režimi kamlol te šajdakerel sa e phandle manuškenge te nakhen avri taro kelie odobor vakti kobor si zarurime baš adekvatnikani digra tari manuškani thaj socialnikani integracia.

25.3 E phandlipaskoro režimi jekhajekhh kamlol te del e phandle manuškenge socialnikani arka.

25.4 Ulavdi sama ka ovel dendi e phandle manuškenge upri kolende si kerdo badanaskoro, ruheskoro ja seksualnikano bilačo istemalkeripe.

Buti

26.1 I buti ko phandlipe ovela gindime sar pozitivnikano aspekti taro phandlipaskoro režimi thaj nikana na kamlol te ovel istemalkerdi sar džeza.

26.2 E phandlipaskere radže kamlol te arakhen šukar istemalkeripaskiri buti e phandle manuškenge.

26.3 I buti ko phandlipe kamlol kobor šaj te ikerel len ja barjarel o šajdipa taro phandle manuša te keren idare baši dživdipe pali mukipe taro phandlipe.

26.4 Ko haljovipe e niamesa 13 ki relaciae bukjasana kamlol te ovel diskriminacia upri poleskiri funda.

26.5 Buti savi astarela strukakoro šaj sarutnipe arakhela pe e phandle manuškenge kola šaj odolestar te ovel len kjari majbut e terne phandle manuškenge.

- 26.6 O phandle manuša šaj te roden o bukjakoro čhani kolate mangena te len than ko simantre taro odova so šaj adekvatno alusaripasa phirnipe ja zarurime niče thaj disciplina.
- 26.7 I organizacia thaj metodia baši buti ki institucia kamlol te oven so šaj jekhhajekhh ki buti ki khedin ki te hazrikeren pe o phandle manuša baši šartia taro normalnikano bukjarno dživdipe.
- 26.8 Trujal so o khuvipe ko finansiakoro bukjakoro pokinipe ko phandlipe šaj te ovel džanlo baši vazdipe o standardi thaj šukarkeripe o kvaliteti, sikljovipaskoro džanlipe, o interesi taro phandlo manuš na kamlol te ovel teliničekerdo ki odoja resarin.
- 26.9 O phandlipaskoro šerutnipe arakhela buti e phandle manušenge korkori ja ki kooperacia e privatnikane maškərbukjarutnencar, andre thaj avri taro phandlipe.
- 26.10 Ki sakoja čhipota, o phandle manuša kamlol te len adekvatno džipheripe baši buti.
- 26.11 E phandle manuša šaj barem jekh kotor taro lendo pokinipe tare dende artiklia te hardžinen bašo plesutno istemalkeripe thaj te iradinen kotor taro lelo pokinipe pumare familienge.
- 26.12 E phandle manuša šaj te oven motivirime te garaven kotor taro lelo pokinipe kova ka ovel dendo lenge palo ikljovipe e phandlipastar ja kova šaj te ovel istemalkerdo avere leljarde zarurenge.
- 26.13 E phandle manuša kamlol te ovel len adekvatno sastipaskoro arakhipe ki buti savi na kamlol te ovel majkišli taro odoja so hošinena la o bukjarne avrial taro phandlipe.
- 26.14 Kamlol te oven arakhle e phandle manušenge džizijankeripe ki čhipota taro ratvakeripe ki buti ja profesionalnikano nasvalipe teli šartia kola nane majbišukar/ponašukar tare odola kolen o kherutno kanuni dela len e bukjarnege avrijal taro phandlipe.
- 26.15 O maksimalnikano numero taro bukjarne aria ko dive thaj ko kurko ovela kerdo ko haljovipe e lokalnikane niamiencar ja adetesa kova regulirinela o bukjarnege taro tromale bukjarne.
- 26.16 O phandle manuša isi len barem jekh dive dajanipaske ko kurko thaj disavo vahti baš edukacia thaj aver aktivipa.
- 26.17 O phandle manuša kola kerena buti kamlol te oven ko majbaro šajdutno napi astarde e nacionalnikane sistemesa baši socialnikano arakhipe.

Badaneskere aktivipa thaj rekreacia

- 27.1 Sakova phandlo manuš kamlol te ovel šajdipasa te talemikerel sakova dive majhari jekh ari ki uži hava džikobor odova mukena o vakteskere šartia.

27.2 Kana o vahti nane šukar e phandle manušenge dena pe aver šartia baši talemikeripe.

27.3 Saikerdo kotor taro phandlipaskoro režimi prezentirinena o adekvatna aktivipa kaskiri resarin si zurakeripe o badanikano hazripe thaj šajdipe baš adekvatno badanikano aktivipe thaj rekreacia.

27.4 O phandlipaskoro šerutnipe si dajativime te šajdakerel asavke aktivipa arakhindor adekvatna bukja thaj zaruripa.

27.5 O phandlipaskoro šerutnipe si dajativime te arakhel specijalna aktivipa odole phandle manušenge kaske odova si zaruri.

27.6 Kamlol te oven dende šajdipa baši rekreacia, saikerdo thaj sporti, khelina, kulturnikane aktivipa, hobi thaj aver aktivipa ko tromalo vahti, a kobor so šaj majbut e phandle manušenge kamlol te mukhel pe lengiri organizacia.

27.7 E phandle manušenge ovela mukhlo te amalinen ko vahti taro badanikane aktivipa resarinasa taro leipe than ko rekreiripaskere aktivipa.

Edukacia

28.1 Sakova phandlipe kamlol te del sa e phandle manušenge akcesi dži edukaciakere programe kola so šaj si sastaripaskere thaj čaljarena lengere individualnikane zaruria ko jekh vahti kerindo esapi baš lengere irade.

28.2 Prioriteti si e phandle manušen kola si analfabetia ja odola kolen anen len fundavno ja vokaciakoro educiripe.

28.3 Ulavdi sama ovela dendi e edukaciake taro terne phandle manuša thaj phandle manuša ulavde zarurencar.

28.4 I edukacia kamlol te ovel jekha jekh statusesasa sar thaj i buti ko phandlipaskoro režimi, a o phandle manuša na kamlol finansikane ja aver čhanea te oven ziankerde soske lena than ki edukacia.

28.5 Sakova zavodi kamlol te ovel ole biblioteka savi si ko istemalkeripe sa e phandle manušenge thaj isi la buvlo dijapazoni taro rekreativna thaj eduakciakere šartia, lila thaj aver čhania taro informaciengere phirutne.

28.6 Kana šaj i phandlipaksiri biblioteka kamlol te ovel organizirime ki kooperacia e bibliotekakere servisencar ki khedin.

28.7 So šaj majbut e phandle manušengiri edukacia kamlol te:

- a. te ovel integirime ko edukaciakoro sistemi ki them agjaar so e ikljovipasa taro phandlipe ka šaj bizo pharipa te kontinuirinen i edukacia thaj
- b. ovela kerdi teli patronati tare edukaciakere institucie avrial taro phandlipe

Tromalipe baši gindipe, konsienca thaj religia

29.1 O tromalipe baši gindipe, konsienca thaj religia kamlol te oven respektirime.

29.2 O phandlipaskoro režimi kamlol te ovel organizirime agjaar te del e phandle manušenge šajdipe te pakjan ki disavi religia thaj te len dromipe ki religia, te len than ko servisia thaj khedipa kjerde taro džovapijale džene taro lengoro religipe.

29.3 E phandle manuša našti te oven zoresa čhivde te oven džene ki disavi religia, te len than ko pakjivutne ja religiakere khedipa, te len than ko religiakere ritualia ja te len misafiren taro prezententia tari disavi religia ja pakjavipe.

Informiripe

30.1 Ko leipe thaj kana odova si zaruri pali phandle manušengoro leipe ovela dendo haberi ko majharno roko ki hramome forma thaj mosar ki čhib so haljovena ola baši disciplinakere niamia ko phandlipe thaj baši lengere niamia thaj dajatve ko phandlipe.

30.2 E phandle manušenge ovela mukhlo o deipe haberi kova lena le ki hramome forma te garaven le peste.

30.3 O phandle manuša kamlol te oven haberikerde baši sakoja adalateskiri čhipota kola te lena than thaj te si došakerde ko vahti tari džeza thaj o šajdipa baš anglivahteskoro mukhipe ko tromalipe.

E phandle manušengere plesutnipa

31.1 Sa o plesutnipa o phandle manuša našti te ikeren len peste kola nane ko haljovipe e phandlipaskere niamiencar dena pe ko garavipe ko garavdo than pala ko leipe ko phandlipe.

31.2 O phandlo manuš kaskere plesutnipa dena pe ko garavipe hramonela inventari taro dende plesutnipa.

31.3 O phandlipe ovela dajando e plesutnipange taro phandlo manuš te oven garavde ko šukar hali.

31.4 Džikobor ulo dikhlo kaj si zaruri diso taro plesutnipa te oven rumime baš odova ovela kerdo hramovin thaj ovela dendo haberi e phandle manušeske.

31.5 Ko adhinalipe taro higienakere thaj zaruria baši niče thaj phandle manušengoro arakhipe isi len niami te kinen ja ko aver čhani te arakhen mali saikerdo thaj pipe thaj habe baši plesutno istemalkeripe pale fijatia kola nane majuče tar odola avrijal taro phandlipe.

31.6 O phandlo manuš pestar te anda iljačia, o phandlipaskoro sastarno anela decizia so ka kerel lencar.

31.7 Džikobor o phandlo manuš šaj te garavel peskere plesutnipa o phandlipaskoro šerutnipe si dajativime te del leske arka baši garavipe.

Phandle manušengoro džithanakeripe

32.1 Ko džithanakereipe phandle manuša taro phandlipe ko phandlipe ja ko aver thana sar so si adalati ja hospitali ovela kerdo sama so majhari te oven eksponirime ko publikoskere jakha thaj te ovel arakhlo lengoro anonimnipe.

32.2 Na ovela mukhlo e phandle manuša te čhiven pe ko vordona kolen nane len ventilacia ja rošalipe koleša ka oven eksponirime ko bizarurime badaneskere pharipa ja degrediripe.

32.3 E phandle manušengoro legaripe ovela kerdo ko hardži thaj teli kontrola taro themkere radže.

Mukipe taro phandlipe

33.1 Sa o phandle manuša ovena mukhe bizo prolongiripe i rodin baši dromaripe ja kana o adalati ja aver organi vakerela lengoro mukipe.

33.2 I data thaj o vahti taro mukhljaripe evidentirinena pe.

33.3 Sa o phandle manuša si šajdipasa bašo programe kaskiri resarin si te den lenge arka te iranen pe ko tromalo sasoinipe pali mukljaripe.

33.4 Ki mukljarin sa o predmetia thaj love kola si ko phandle manušeskoro plesutnipe, a sine dende ko garavipe iranena pe e phandle manušeske numa kana na sine le radžime lovengoro vazdipe ja bičhalipe predmetia avrijal taro zavodi ja sine zarurime sebepi higienakere karane diso te rumenl pe.

33.5 O phandlo manuš hramonela atesti baš irame plesutnipa.

33.6 Kana angleder džanela pe baši mukhipe, e phandle manušeske ovela kerdo sastarnengoro dikhipe ko haljovipe e niamesa 42 so šaj majsig dži mukipaskoro vahti.

33.7 Kamlol te ovel arakhlo palo mukipe ,džikobor si zaruri,o phandlo manuš te lel adekvatna legitimna karte ja te del pe leske arka te arakhel adekvatno thanakeripe ja buti.

33.8 E mukhle phandle manušenge arakhena pe o majzarurime bukja bašo jekhto nekobor divesa, adekvatna šeja ki relacia e klimasa thaj sezonasa thaj odobor love kobor te resel dži avutni destinacia.

Romnja

34.1 Trujal ulavde ničehramovipa ko akala niamia kola ovena e relacienca e romnjenca taro phandle manuša, e phandlipaskoro šerutnipe kamlol te ikerel sama ko badanikane, strukakere, sasoinne thaj psihologikane zaruria taro romnja kana anena nesavo činavipe kova si ki relacia save te si aspektesa taro lengoro ovipe ko phandlipe.

34.2 Ulavde zoria kerena pe ki te šajdaovel kerdo e phandle manuŝengere romnjenge akcesi dži specialnikane servisia baše džuvlja kolen isi len zaruria liparde ki niami 25.4

34.3 O džuvlja phandle manuša šaj te bianen avrial taro phandlipe, numa kana o čhavo ovela biando ko phandlipe e phandlipaskoro šerutnipe kamlol te arakhel sa so si zaruri.

Tikneberšale ko phandlipe

35.1 Ko ulavde čhipote, kana si phandlo tikneberšeskoro dženo ko phandlipe baši bare, e phandlipaskoro šerutnipe si dajatve te arakhel, trujal servisia kola si akcesea sa e phandle manuŝenge, e tikneberšeskere phandle manuŝenge te ovel len akcesi dži socialnikano, psihologikano thaj edukciakoro servisi, ko religioznikane thaj rekreativnikane programe ja adekvatnikane programe kola si ko istemalkeripe e tikneberšalenge ki khedin.

35.2 Sakova tikneberšeskoro phandlo manuŝ kova džala sine ki obligaciakiri edukacia kamlol te ovel šajdipasa te ovel educirime.

35.3 E tikneberšalenge kola mukhena pe taro phandlipe ovela dendi džipherdi arka.

35.4 E tikneberšeskere phandle manuša thanakerena pe ko kotor taro phandlipe kova si ulavdo taro barengoro kotor, numa kana umdinela pe kaj odova si ko mujalipe e majšukar intereseseke baši tikneberšale.

Čhave

36.1 Čhave šaj te ačhoven ko phandlipe e familiasa salde kana odova si taro majšukar interesi e čhaveske. O čhave na ovena tretirime sar phandle manuša.

36.2 Kana čhavo šaj te ačhol ko phandlipe e familiasa, kamlol te ovel ulavdo than baši čhaveskoro arakhipe kola te kerela buti sikavdo personali thaj kote so o čhavo arakhela pe džikana i familia lela than ko aktivipa kolende o čhavo našti te lel than.

36.3 Baši akale čhavengoro šukaripe ko phandlipe ovela arakhlo ulavdo thanakeripe.

Avralphuvakere themutne

37.1 E phandle manuša save si avralphuvakere themutne dena haberi baši lengoro niami te roden kontakti thaj te ovel šajdutni lenge komunikacia e diplomatikane ja konzularnikane prezententea tari lengiri them.

37.2 O phandle manuša kola si themutne ko phuva bizo diplomatikane ja konzularnikane prezententia, našle manuša ja džene bizo themipe kamlol te ovel olen jekha jekh šajdipa baši komunikcia e diplomatikane prezententesa tari them savi ovela dajandi baši lengere interesia ja kherutne ja maškardžianeskere organea kaskoro savali si te del servisi bašo interesi tare asavke manuša.

37.3 Resarinasa arakhipe taro interesia taro avralphuvakere themutne ko phandlipe kolen si ulavde interesia, o phandlipaskoro šerutnipe si dajatvime te kolaboririnel ko saho e diplomatikane ja konzularnikane servisialencar kola arakhena e phandle manuškere interesia.

37.4 E avralphuvakere phandle manuša ovena pendžarkerde e haberencar baši konkretnikani niamali arka.

37.5 E avralphuvakere phandle manuša ovena pendžarkerde e šajdipasa te roden te oven sankcionirime ki aver phuv.

Etnikane ja čhibakere minoritetia

38.1 Ka oven arakhle ulavde šartia baši čaljakeripe o zaruria taro phandle manuša kola preperena ko etnikane ja čhibakere minoritetia.

38.2 Kobor so šaj e turli grupenge kamlol te ovel šajdakerdo te džan ponodorig e praktikasa taro lengere kulturnikane adetia ko phandlipe.

38.3 O čhibjakere zaruria ovena čaljarde angažiripasa strukakere translatoria/rinčhibarne arakhipasa hramome materijalia ko čhibja kola si ko istemalkeripe ko dendo phandlipe.

Kotor III

Sastipe

Sastipaskoro arakhipe

39. O phandlipaskoro šerutnipe ovela dajando baši sastipe taro sa o phandle manuša teli lakiri dikhljarin.

Organizacia taro sastipaskoro arakhipe ko phandlipe

40.1 O sastipaskoro servisi ko phandlipe ovela organizirime ko tang phandlipe e sasaitne sastipaskere servisea ki khedin ja them.

40.2 I sastipaskiri politika ko phandlipa kamlol te ovel saikerdo kotor thaj ko haljovipe e nacionalnikane sastipaskere politikasa.

40.3 E phandle manuša kamlol te oven akcesea dži sastipaksere servisia ki phuv bizi diskriminacia pali funda taro lengoro niamalo statusi.

40.4 O sastipaskoro servisi kamlol te pučarel thaj sastarel o badanikane thaj ruheskere nasvalipa ja anomalie kolendar o phandlo manuš nasvalilo.

40.5 Sa o zarurime medicinakere, hirurgikane thaj psihiatrikane servisia kola sebepi sastaripe si ki khedin kamlol te oven leljaripaskere thaj e phandle manuškere sebepi sastaripe.

Sastarno thaj medicinakoro personali

41.1 Ko sakova phandlipe ka ovel majhari jekh kvalifikuime sastarno tari sasoitni praksa.

41.2 Ka ovel arakhlo ko sakova vahti te ovel sastarno bizi prolongiripe ko sigutne čipote.

41.3 Ke čipote kana o phandlipa nane len sakanutno bukjarno sastarno ka ovel angažirime honorarnikano sastarno te kerel ničale vizite.

41.4 Sakova phandlipe ka ovel ole personali kova adekvatno si sikavdo baši sastipaskoro arakhipe.

41.5 Sakone phandle manušeske ka oven dende servisia taro kvalifikuime dandengoro sastarno thaj kanengoro sastarno.

Sastarnengere dajatve

42.1 Sastarno ja kvalifikuime medicinakoro tehnikanti kova si džovapialo angli odova sastarno ka dikhljakerel sakone phandle manuše pala ko leipe numa kana odova jakh dikhlo si kaj nane zaruri.

42.2 Sastarno ja kvalifikuime medicinakoro tehnikanti kova si džovapijalo angli odova sastarno ka dikhljakerel sakone phandle manuše pala ko leipe džikobor odova si rodime ko leskoro mukipe thaj ka dikhljakerel phandle manušen kana odova si zaruri.

42.3 Ko dikhljaripe phandlo manuš o sastarno ja kvalifikuime medicinakoro tehnikanti kova si džovapialo angli odova sastarno ka del ulavdi sama ko:

a. Keripe buti aso haljovipa e normalnikane niamencar tari sastarnengiri etika thaj pakjivipe ko organia;

b. Ki dijagnoza taro badanikane ja ruheskere nasvalipa ko leljaripe sa o napia zarurime baši sastaripe odova thaj kontinuiripe o sastaripe kova si ki thavdin;

c. Evidentiripe thaj haberideipe e ingerenciakere organenge baši savo thaj te si nišani ja indikacia kaj e phandle manušencar si ki relacia ko čelalo čhani

d. E simptomengoro sastaripe baši biadhinalipe tari droga, iljačia ja alkoholi

e. Identifikacia savo thaj te si psihologikano ja aver stresi kerdo taro cidipe taro tromalipe

f. Phandle manušengiri izolacia baši kolende si šube kaj si nasvale tare infektivna nasvalipa ko vahti tar infekciakoro thavdipe thaj arakhipe adekvatno sastaripe

g. Arakhipe e phandle manušenge kola si inficirime HIV virusea ma te oven izolirime salde sebepi odoja karana

h. Badanikane ja mentalnikane nanipa kola šaj te keren phari i integracia ko sasoitnipe pala ko mukhljaripe

- i. Dikhipe o faktikano šajdipe taro sakova phandlo manuš baši buti thaj talemikeripe thaj
- j. Hazrikeripe phandlelafia e instituciencar tari lokalnikani khedin baši džaipe ponodorig taro sakova medicinakoro ja psihiatrikano sastaripe pali mukhljaripe džikobor e phandle manuša haljovgje pe asavke phandle lafea.

43.1 O sastarno si dajtvime baši dajani, baši badanikano thaj mentalnikano sastipe e phandle manušenge thaj ka lel , ko haljovipe e šartencar thaj butdromkeripe savo si ki digra e standardencar taro sastipaskoro arakhipe ki khedin,sa e nasvale phandle manušen,kola ka vakeren kaj si nasvale ja puknikerde,sar thaj sakova phandlo manuš kaske so ovela dendo ulavdi sama

43.2 Sastarno ja kvalifikuime medicinakoro tehnikanti kova si džovapialo angli odova sastarno, dela ulavdi sama e phandle manušengere sastipaske kola si ki korkorutni odaja, kerela diveskiri vizita asavke phandle manušenge thaj ko lengoro rodipe ja rodipe taro phandlipaskoro personali dela arka thaj sastarela bizo prolongiripe.

43.3 O sastarno si dajtvime te del haberi e šerutne ko phandlipe sakana kana gindinela kaj o badanikano ja mentalnikano sastipe taro phandle manuša si ko serioznikano riziko sebepi ponadarutno ikeripe džeza phandlipe ja save aver šartia baš ikeripe džeza phandlipe kote saikerdo si korkoripe.

43.4 O sastarno ja aver ingerenciakoro organi kerela ničali inspekcia, khedela evidentia ko aver čhani kana odova si zaruri thaj dela nasiatia e phandlipaskere šerutneske thaj odova:

- a. kvantiteti, kvaliteti, hazripe ja serviripe pani thaj habe;
- b. higiena thaj užaripe ko phandlipe thaj phandle manušengoro
- c. sanitarie, takjaripe, rošakeripe thaj ventilacie ko phandlipa
- d. o užipe taro šeja thaj čaršafukoja e phandle manušengoro

45.1 E phandlipaskoro šerutno dikhljakerela o raportia thaj nasiatia kolen o sastarno ja aver ingerenciakoro organi dela len ko haljovipe e niamiencar 43 thaj 44 thaj kana haljovela pe e dende rekomandaciencar leljarela zarurime phirda bašo praktikano ikeripe.

45.2 Džikobor e sastarnengere rekomandacie nane ki ingerencia taro phandlipaskoro šerutno thaj ov na haljovela pe lencar, o šerutno bizi prolongiripe e rekomandacie taro sastarno ka del len dži majučo ingerenciakoro organi.

Deipe sastipaskoro arakhipe

- 46.1 O nasvale phandle manuša kolenge si zaruri specialistikano sastaripe ka thanakeren pe ko specialnikane institucie ja dizakere hospitalia džikobor nane šajdutno esavko sastaripe te del pe ko phandlipe.
- 46.2 Džikobor o phandlipaskoro sistemi si korkorutne hospitaeskere kapacitetea o jekhajekh ka oven šukare hazrinencar thaj personalea baši deipe adekvatnikano dajanipe thaj sastaripe baše phandle manuša kolenge si zaruri.

Ruhialo sastipe

47.1 Ka oven specializirime kotora teli medicinakiri kontrola baš observacia thaj phandle manušengoro sastaripe kola si nasvale taro ruhiale nasvalipa ja binormalnikane bukja, a kola na kamlol te oven astarde e niamesa 12.

47.2 O sastipaskoro arakhipe ko phandlipe dela psihiatrikano sastaripe sa e phandle manušenge kolenge o asavko sastaripe si zaruri thaj dela ulavdi sama e mujalkeripaske baši korkorimudaripe.

Aver pučipa

48.1 O phandle manuša nane te oven čivde ke nisave eksperimentia bizi lengoro haljovipe.

48.2 Eksperimentia upri phandle manuša kola šaj te rezultirinen badanikane pukunenar ruheskere nasvalipasa ja aver sastipaskere bilačhipasa si bimukhle.

Kotor IV

Niče

Fundavno ničeskoro arakhipe

49. O niče ko phandlipe ovela ikerdi agjaar so kamlol te oven lele ki dikhin o arakhipaskere thaj disciplinakere zaruria, jekhajekh deindo e phandle manušenge dživdipaskere šartia kolencar respektirinela pe o manušeskoro digniteto thaj ovela dendo sasti programa aktivitetia ko haljovipe e niamesa 25.

50. Ko adhinalipe taro ničeskere zaruria, arakhipe thaj višvanipe e phandle manušenge mukhlo si te keren lafi pučipange kola ovena ki relacia ko fundavne šartia baši džezakoro ikeripe thaj ka takatinen pe te lafikeren baš odova e phandlipaskere šeruntipasa.

Arakhipe

51.1 O napia baš arakhipe kola ovena kerde disave phandle manušenge ka oven ki minimumeskiri digra zarurime te ovel arakhlo lengoro višvanalo arakhipe.

51.2 O arakhipe ovela kerdo badanikane bimukinencar thaj aver tehnikane bukjenar, a džipherena pe dinamikane arakhipasa savi si kerdi taro personali hazrime te reagirinel thaj pendžarel phandle manušen teli lengiri kontrola.

51.3 Phandle manušengoro notikeripe ka ovel kerdo so šaj majsig pala ko (???). Leipe sebepi pendžaripe :

- a. rizikoja so šaj te oven baši khedin džikobor našle
- b. rizikoja taro našipe kola ka keren sine korkori ja avrune arkasa

51.4 Pal odova sakone phandle manuŝeske dena pe arakhipaskere ŝartia baŝ arakhipe kola si džovapiale ko akale digrakere rizikoja.

51.5 I digra taro zarurime arakhipe ka ovel dikhli ko ničale intervalia ko vahti taro džezakoro ikeripe.

Viŝvanipe

52.1 E phandle manuŝengoro notikeripe ka ovel kerdo so ŝaj majsig pala ko leipe sebepi dikhljaripe si ja na ola riziko ki relacia e avere phandle manuŝencar, bukjarnencar ko phandlipe thaj avere džženencar kola kerena buti ja vizitkerena o phandlipe thaj si ja na ŝajdipe kaj ka ŝaj korkori te puknikeren pe.

52.2 Ka dikhljaren pe o čhipote resarinasa te arakhel pe o viŝvanipe e phandle manuŝengoro, phandlipaskere personaleskoro thaj sa vizitkerutnengoro, sar thaj baŝi tiknjaripe o riziko taro čhelalipe thaj aver čhipote kola ŝaj te ruminen o viŝvanipe.

52.3 Ka oven kerde sa e ŝajdutne zoria te arakhen pe normalnikane arakhipaskere ŝartia e phandle manuŝenge ko sahno arakhle čhanea te len than ke diveskere aktivipa.

52.4 E phandle manuŝengoro vakeripe dži personali sakana ka ovel ŝajdakerdo ko sakova vahti, sar thaj ko rakjakoro vahti.,

52.5 E kherutne kanunia baŝi sastipe thaj arakhipe adhinena thaj ko phandlipa.

Ulavde napia baŝi uči digra arakhipe thaj viŝvanipe

53.1 Ulavde napia tar uči digra arakhipe thaj viŝvanipe ovela kerdo sade ko ulavde ŝartia

53.2 Ka oven hramome uže čhipote so ovena istemalkerde kana asavke napia ka oven istemalkerde ko asavko phandlo manuŝ.

53.3 Akale napengoro čhani, lengoro thavdipe thaj funda baŝ istemalkeripe ovena dikhljarde kherutne kanunesa

53.4 O ingerenciakoro organi kamlol te lejarel napengoro istemalkeripe ki sakoja ulavdi čhipota baŝo disavo vahteskoro periodi.

53.5 Džikobor si zaruri te džal pe poadarig e liparde napencar o ingerenciakoro organi ka anel nevo čhinavipe baŝ odova.

53.6 Akala napia ikerena pe ke individualcoja a na grupa phandle manuŝa.

53.7 Sakova phandlo manuŝ upri koleste si kerde akala napia isi le niami ki rovin aso ŝartia dende ko niami 70.

Rodljarin thaj kontrola

54.1 Ka ovel detalnikane leljardi čhipota savi e bukjarne ko phandlipe kamlol te respektirinen la ko vahti tari rodlijarin baši:

- a. sa o thana kolende o phandle manuša ačhovea thaj kerena khedipe
- b. phandle manuša
- c. vizitkerutne thaj lengere zaruria
- d. bukjarne

54.2 Kherutne kanunideipasa dikhljarena pe o halia kana o rodlijarina si zarurime sar thaj e rodlijarinakoro čhani.

54.3 Sa o bukjarne ko phandlipe ka oven sikavde o rodlijarina te keren len ko čhani kolesa pučarela pe thaj ovela džanlo sakova telami (???) baši našipe ja garavipe bimukle bukja, a ko jekh vahti respektirinela pe o digniteto tare džene kola ovena rodlijarde thaj lengere plesutne bukja.

54.4 O džene kola ovena rodlijarde nane te oven eksponirime ko degrediripe ko vahti taro rodlijaripe

54.5 Dženengoro rodlijaripe šaj te kerel le salde personalni taro jekhajekh poli.

54.6 E phandlipaskoro personalni kerela rodlijarin ko badanikane heva taro phandlo manuš.

54.7 Dikhljarin ke badaneskere intimnikane kotora šaj te kerel salde sastarno

54.8 Rodlijarin ke plesutne bukja taro phandle manuša ovela kerdi salde kana ola lena than numa kana o tehniko tari rodlijarin ja potencialnikani dar baši bukjarne ko phandlipe sikavena mujalutno.

54.9 I dajatva te ovel arakhlo o višvanipe ka ovel jekhajekh kerdi e niamesa ko privatipe tare vizitkerutne.

54.10 I čhipota baši kontrola tare oficialna vizitkerutne sar so si avukatia, socialnikane bukjarne, sastarne si agjaar vakerdo objektoo baši phandlolafi lengere organencar pali struka resarinasa te arakhel pe balansi maškar arakhipa thaj višvanipe thaj niami ko pakjivalo servisnikano akcesi.

Došalutne aktia

55. O pučaripe baši došalutno akti kerdo ko phandlipe ovena kerde ko jekhajekh čhani sar te phene si kerdo ko tromalipe thaj ovela čhnavdo aso kherutno kanunideipe.

Disciplina thaj džeza

56.1 Disciplinakiri džeza si paluno napi

56.2 O phandlipaskoro šerutnipe, sakana kana šaj, ka istemalkerel o čhipote baši sansarikeripe thaj medijacia ko konfliktengoro činavipe thaj maškar o phandle manuša.

57.1 Sade vjavaharipe kova šaj te ovel dar bašo niče višvanipe thaj arakhipe šaj te ovel definirime sar disciplinakiri doš.

57.2 E kherutne kanunesa ovela kerdo:

- a.čhipotipa ja bičhipotipa taro phandle manuša kola kerena disciplinakiri doš
- b. procedura si kerte ovel kerdi disciplinakiri čhipota
- c.čhani thaj vahti tare džeze kola šaj te oven vakerde
- d. organi ingerenciasa baši vakeripe asavke džeze
- e.akcesi dži organi ingerenciasa baši rovinakiri čhipota.

58. O phandle manuša došakerde baši disciplinakiri doš kamlol te:

- a. Ovena dende haberia bizi prolongiripe ki čhib so haljovena thaj detalnikane baši natura taro došakeripe mujal lende
- b. Isi len vahti thaj šajdipe te hazrikeren korkori peskoro arakhutnipe
- c. Isi len vahti te arakhen po niami korkori ja niamale arakhutnesa kana odova rodona e niameskere interesia
- d. Isi len šajdipe te roden tazdivengoro leipe than ja korkori te pučaren thaj oven pučle ko lengoro anav
- e. Isi len bilovengiri arka taro translatori/rinčhibarno džikobor na haljovena ja na kerena lafi i čhib so ovela istemakerdi ki čhipota.

60.1 Sakoja džeza koja kerela pali došalipe baši disciplinakiri doš ka ovel ko haljovipe e kherutne kanunideasa.

60.2 O pharipe tari vakerdi džeza ka džovapikerel aso kerdi doš.

60.3 Bimuklo si o kolektivnikano džezakeripe thaj badaneskoro džezakeripe, džezakeripe čhivipasa ki kelija bizi roš,sar thaj aver čhania bimanušikano ja degrediripaskoro džezakeripe.

60.4 I džeza na kamlol te anglodikhel sasto bimukipe kontaktia e familiasa.

60.5 O ačhovipe ki korkorutni kamra sar džeza šaj te ovel kerdi salde ko ulavde čhipote thaj ulavde vahteskere periodeske kova kamlol te ovel so šaj majharno.

60.6 Sar džeza nikana na kamlol te oven istemalkerde bukja baši phandipe.

61.Phandlo manuš kaske si dendi disciplinakiri džeza isi le niami ki rovin ko ingerenciakoro thaj biadhinalo majučo organi

62. Ni jekhe phandle manušeske nane te den pe save te si disciplinakere radžipa ja savalia ko phandlipe.

Ne bis in idem

Phandlo manuŝ nikana nane te ovel dujfare dżezakerdo baŝi jekhajekh buti ja ĉipotipe.

Takateskoro istemalkeripe

64.1 E phandlipaskoro personali nikana nane te istemalkerel takati mujal phandle manuŝa numa ko ĉipote taro korkorutno arakhipe ja naŝipaskoro talem i ja aktivnikano ja badanikano zorideipe kanunikane vakerindeipasa thaj salde sar paluno napi.

64.2 Ka ovel istemalkerdo majtikno zarurime takati thaj ka isteovel kerdo so ŝaj majhari zarurime.

65. Ka oven hramome detalnikane ĉipote baŝ istemalkeripe takati saikerdo thaj niamia baŝi:

- a. turli napia baŝi zorikeripe kola ŝaj te oven istemalkerde
- b. ŝartia kolende ŝaj te oven istemalkerde o turli napia baŝi zorikeripe
- c. dżene taro personali kolen isi len niami te istemalkeren turli zorikeripaskere napia
- d. digra taro zarurime radżipe angli istemalkeripe zorikeripaskoro napi
- e. raportia kola kamlol te oven hazrikerde palo istemalkeripe napia baŝi zorikeripe

66. O bukjarne kola si ko direktnikano kontakti e phandle manuŝencar kamlol te oven sikavde ko dżanlipe kola ŝajdakerena minimalnikano istemalkerena zorikeripe sebeci sansaripe tare agresivnikane phandle manuŝa.

67.1 O dżene tar aver organia baŝ ikeripe o kanunia ŝaj te oven saikerde ko ĉipotipe e phandle manuŝencar ko phandlipe salde ko ulavde ŝartia.

67.2 Maŝkar phandlipaskere radże thaj esavko, aver organi, baŝ praktika taro kanunia kamlol te ovel oficialnikani phandli ko lafi numa kana lengoro vjavahari si regulirime kherutne kanunideipasa.

67.3 Odole phandle lafencar ovela hramome:

- a. ŝartia kolende o preperutne tar aver organia baŝ praktika taro kanunia ŝaj te khuven ko phandlipe thaj te ĉipotinen ko nesavo konflikto
- b. radżipaskiri digra so asavke aver organia baŝi praktika taro kanunia ka oven len sa dżikana si ko phandlipe thaj lengoro vjavahari e phandlipaskere ŝerutnesa.
- c. turli napia baŝi zorakeripe kolen o preperutne tar odola organia ŝaj te istemalkeren len
- d. ŝartia kolende ŝaj te oven istemalkerde turli napia baŝ zorikeripe
- e. zarurime radżipaskiri digra angli istemalkeripe taro savo te si napi baŝi zorakeripe
- f. raportia so kamlol te oven hazrikerdi pali zorikeripaskiri praktika.

Bukja baŝo phandipe

68.1 Bimukhlo si istemalkeripe zindžiria thaj prange.

68.2 Nane te oven istemalkerde vastphandutne, gada thaj aver bukja baši badanikano sansarkeripe numa:

- a. odova te si zaruri sar arakhin taro našipe ko vahti taro transporti, teli šarti o jekhajekh te ciden pe angli phandle manuškoro sikavipe angli adalati ja šerutno organi, numa te na cidinja odova organi mujalutno.
- b. kana odova ka vakerel le šerutno, te nane baxtagorale e aver bukja, sebepi protekcia taro phandle manuša sebepi mujalkeripe baro maleskoro ziankeripe, baši so o šerutno ka haberidel e sastarne thaj majuče ingrenciakere organe.

68.3 O phandipaskere bukja nane te oven istemalkerde lungeder numa kana kamlol.

68.4 O čhani baš istemalkeripe phandlipaskere bukja ka ovel vakerdo kherutne kanuneca.

Šastra

69.1 Numa ke čhipote tari direktnikani dar o phandlipaskoro personali nane te phiravel meripe anipaskiri šastra ki phandlipaskiri rota.

69.2 Puterdo phiravipe šastra, saikerdo thaj phiravipe gumakere palke tari rig tare džene kola si ko kontakti e phandle manušencar si bimukhlo ki phandlipaskiri rota, numa kana si zaruri taro arakhipaskere thaj višvanale karane te ovel reagirime phandlo e ulavde incidentencar.

Rodipa thaj rovipa

70.1 O phandle manuša, korkori ja ki grupa, ka oven šajdipasa te den rodipa ja rovipa dži šerutno ko phandlipe ja ko aver ingerenciakoro organi.

70.2 Džikobor odova si istemalkerdo ka ovel kerdo mediacia

70.3 Džikobor o rodipe na leljarela pe ja o rovipa na ovela kerdo razipe, e phandle manušeske ka ovel vakerdo i karana baš odova, a o phandlo manuš si niamesa ki rovin ko biadhinalo organi.

70.4 E phandle manuša nane te oven sankcionirime sebepi so dengje rodipe ja rovipa.

70.5 O ingerenciakoro organi si dajatvime te dikhljakerel sakova rovipa dendo taro phandle manušengere familie ki hramome forma, kana olen isi len karana te pakjan kaj o niami taro phandle manuša si phage,

70.6 Niamalo arakhutno ja organizacia savi ovela dajanime baši phandle manušengoro šukaripe našti te del rovin ko anav taro phandlo manuš džikobor vov na dela razipe odoleske.

70.7 E phandle manuša si niamea te roden niamalo nasiati baši čhipote baši deipe rodipa thaj rovipa, sar thaj ki niamali arka kana odova rodona len e niameskere interesia.

Kotor V

Šerutnipe thaj bukjarne

E phandlipaskoro sistemi sar publik servisi

71. E phandlipenge si ingerenciasa o themutne organia kola si ulavde tari armia, policia ja servisia baši došalipaskere pučaripa.

72,1 E phandlipancar ovela vastlegardo ko haljovipe e etikane ruheja kova respektirinela i dajatva baši čhipotikeripe sa e phandle manušencar ko humanikano čhani thaj respektiripasa lengoro manušikano digniteto.

72.2 O bukjarne čhipotinena ko haljovipe e uže resarinasa taro phandlipaskoro sistemi. O phandlipaskoro šerutnipe vastlegarela čhipotencar kolencar odoja resarin majšukar ovela ikerdi ko čačipe.

72.3 E bukjarnengere dajatve si buvleder tar odola kola rodona pe tar fundavne garavutne thaj haljovena aktivipa kolencar šajdaovela kerdo reintegracia e phandle manušenge ko sasoi nipe pali džezakoro ikeripe, programasa baš arakhipe thaj arka.

72.4 Ki pumari buti o bukjarne ovena ikerde kori uče strukakere thaj plesutne standardia.

73. O phandlipaskoro šerutnipe dela učo prioriteti ko niamiengoro respektiripe kola si ki relacia e bukjarnenca.

74. Ulavdi sama ovela dendo e vjavaharengre lačharipaske maškar phandle manuša thaj bukjarne ko phandlipa kola si ko direktnikano kontakti e phandle manušencar.

75. O bukjarne ko sakova vahti kamlol te oven ki relacia thaj te keren lengere dajatve agjaar te šaj pumare vjavaharipasa te den šukar misal e phandle manušenge thaj te len lengoro respekti.

Alusaripe phandlipaskoro personala

76. O personala ka ovel samasa alusardo thaj sikavdo, sar ko šuru agjaar thaj ko vahti taro keripe peskoro serviso, ka ovel pokindo sar e ekspertia thaj ka ovel len sasoi tno angigardo statuso.

77. Ko alusaripe nevo personala e phandlipaskere radže čhivena ulavdo akcenti baši zaruri ko lengoro integriteto, humanipe, višvanipe thaj plesutno afiniteto baši kompleksnikano savali savo kamlol te keren le.

78. O strukakoro phandlipaskoro personalo lela ko sakanutno bukjarne vjavahari thaj isi le statusi ko publik servisiala sakanutne bukjarripasa kova adhinela taro lengoro

šukar vjavaharipe, šukar badanikano ja mentalnikano sastipe thaj adekvatnikano strukakoro hazripe.

79.1 E masekoskere pokinipa kamlol te oven asavke ki te akharen thaj ikeren asavke personale

79.2 O beneficie thaj šartia baši bukjarno vjavahari sikavena i zarurime natura tari buti koja ovela kerdi sar kotor tare organia baši kanunegiri praktika.

80. Akala kriteriumia si džanlipasa sa e personaleske bukjarno ko disavo vahti ko napi savo si istemalkeripaskoro

Phandlipaskere personaleskoro sikljaripe

81.1 Angli čhivipe ki dajatva o personali nakhela tari sikljarin taro fundavne thaj ulavde dajatve thaj zarurime si te nakhel o teoretikane thaj praktikane egzamenia.

81.2 O šerutnipe arakhela e saste personalesa, ko vahti tari leskiri kariera, te ikerel thaj anglunikerel peskoro džanlipe thaj strukakoro džanlipe vizitkeripasa kursia bašo strukakoro džanlipe kola ovena organizirime ke adekvatna intervalia.

81.3 O personali kova butikerela ulavde grupencar phandle manuša, sar so si avralphuvakere themutne, džuvlja, tikneberšale ja mentalnikane nasvale phandle manuša t.a. ka len specifikano treningo baši leskiri ulavdi buti.

81.4 O educiripe taro sasto personali astarela edukacia baši maškardžianeskere regionalnikane instrumentia thaj standardia baši manušikane niamia, majbut i Europakiri konvencia baši manušikane niamia thaj Europakiri konvencia baši mujalkeripe taro bimanušikano thaj degrediripaskoro vjavaharipe thaj džezakeripe, sar thaj e Europakere phandlipaskere niamia.

Phandlipaskoro šerutnipe

82. O alusaripe thaj čhivipe ki buti personali ovela kerdo upri funda taro jekhajekhippe, bizi diskriminacia pali savi te si funda sar so si: poli, rasa, mortikakiri renka, čhib, religia, politikane thaj aver stavia, etnikane ja socialnikane stavia, preperipe ko nacionalnikane minoritetia, maleskoro hali, bianipe thaj aver statuso.

83. O phandlipaskoro šerutnipe ka anel asavke sistemia baš organizacia thaj vastlegaripe kola:

a. Arakhena e phandlipanca te ovel vastlegardo aso uče standardia kola si ko haljovipe e maškardžianeskere thaj regionalnikane instrumentenca baši manušikane niamia, thaj

b. Šajdakerela šukar komunikacia maškar o phandlipa thaj turli kategorie personali ko nesave phandlipa thaj niamali koordinacia tare sa e kotora ko (???)

thaj avri taro phandlipe, majbut ko vjavahari e čipotipasa kori phandle manuša thaj lengiri reintegracia.

84.1 Sakova phandlipe isi le šerutno kova si adekvatno kvalifikuime baš odova bukjarno than leindo ki dikhin leskoro karakteri, šajdipe baši vastlegaripe, adekvatno strukakoro šajdipe thaj džanlipe.

84.2 E šerutne si sakana angažirime thaj sasto lengoro vahti nišankerena le ko oficialnikane dajatve.

84.3 O phandlipaskoro šerutnipe arakhela sakova phandlipe sakana te ovel teli vastlegaripe taro šerutno, teli-šerutno thaj aver džovapialo dženo.

84.4 Džikobor o šerutno si dajatvime baši mabut taro jekh phandlipe ko sakova momenti ka ovel thaj panda jekh servisiali dajatvasa baši sakova ulavdeste.

85.O murša thaj o džuvlja ka oven jekhajekh arakherde ko phandlipaskoro personali.

86.Ka oven čipote baši konsultacie taro šerutnipe e bukjarnencar sar badani baši sasoične pučipa thaj ulavde baši pučipa kola ovena relacirime ko šartia taro bukjarno vjavahari.

87.1 Ka ovel čipotata kolasa ka ovel motivirime majšukar šajdutni komunikacia ko šerutnipe, ačhutno personali, avruno organia thaj phandle manuša.

87.2 O šerutno, šerutnipe thaj buteder taro ačhutno personali ko phandlipe ka kerel lafi i čhib taro majbaro numero phandle manuša ja čhib savi majbaro numero lendar haljovela.

88.E Europakere phandlipaskere niamia ka oven istemalkerde ko phandlipa kolencar radžinela o privatnikano sektori.

Specializirime servisia

89.1 E ekspertia sar so si: psihiatria, psihologia, socialnikane bukjarne, sikavne thaj instruktoria baši strukakiri edukacia, badaneskoro educiripe thaj sporti, ka oven saikerde ko personali so šaj majbut.

89.2 Kana odova si šajdutno, ka motivirinen pe adekvatna džene bipherde bukjarne vaktesa ja volonteria te den pumaro deipe baš aktivipa taro phandle manuša.

Vjavaharia publikoja

90.1 O phandlipaskoro šerutnipe sakana haberidela e publiko baši resarin taro phandlipaskoro sistemi thaj baši buti so kerela la o phandlipaskoro personali.

90.2 O phandlipaskoro šerutnipe ka motivirinel e dizutnen korkori iniciativasa te den servisia ko phandlipa, odorig kote so si zaruri.

Vigjanale pučaripa thaj evaluacia

91. O phandlipaskoro šerutnipe ka motivirinel e programe baši vigjanalo pučaripe thaj evaluacia baši resarin taro phandlipaskoro sistemi, leskiri rolja ko demokratikano sasoitnipe thaj dži savo napi pherela leskiri resarin.

Kotor VI

Inspekcia thaj monitoring

Themutni inspekcia

92. Themutno organi ničale kerela inspekcia e phandlipaske resarinasa te dikhel olencar vastlegarela ja na ko haljovipe e kherutne thaj maškardžianeskere kanunecar thaj ničehraminencar tare akala niamia.

Biadhinalo monitoring

93.1 E šartia baši džezakoro ikeripe thaj čipotikeripe e phandle manušenar dikhljarela len biadhinalo badani ja badania kolengere dikhina ovena avazikerde.

93.2 Akava biadhinalo observaciakoro badan ja badania ka motivirinen pe te keren barabarbuti odole maškardžianeskere organizaciencar kola aso kanuni si niamesa te keren vizite ko phandlipa.

Kotor VII

Džiphandle džene

O statusi taro džiphandle džene

94.1 Aso akava kanuni džiphandle džene si phandle manuša kolenge ovela dendo džiphandlepe tari rig tari adalateskiri radži dži adalatipe, i adalatin ja adalatinakoro vakeripe.

94.2 I them šaj te ničedel phandle manušen kola si avazikerde došale ja kolenge si vakerdi džeza te oven gindime sar džiphandle džene dži niमितakitime činavipe taro lengere rovina.

Čipotipe džiphandle dženenecar

95.1 E režimeske kova ovela istemalkerdo e džiphandle dženenge nane te kerel asari o šajdipe te oven došakerde baši došalutnipaskoro akti.

95.2 O niamia tar akava kotor anglodikhena džipherde arakhipa baši džiphandle džene.

95.3 Ko čipotipe džiphandle dženencar o radže kola kerena vastlegaripa taro niamia so si džanlipasa sa e phandle manušenge thaj ka mukhen e džiphandle manušenge te len than ko turli aktivipa anglodikhle akale niamiencar.

Thanakeripe

96. E džiphandle dženenge, ko napi so šaj, ka ovel dendo šajdipe te oven thanakerde ko ulavde kelie numa kana šaj te oven kjaresa taro barabarutno thanakeripe avere džiphandle dženencar ja džikobor o adalati na anela činavipe baš ulavde šartia baši thanakeripe taro disavo džiphandlo dženo.

Šeja

97.1 E džiphandle dženenge ovela mukhlo te phiraven peskere plesutne šeja džikobor si adekvatno baši phiravina ko phandlipe.

97.2 E džiphandle dženenge kolen nane len ple adekvatna šeja ka den pe šeja savi nane te ovel jekhajekh e uniformencar kolen phiravena o phandle džene.

Niamali arka

98.1 O džiphandle džene ka oven pendžarkerde peskere niamesa baši niamali arka.

98.2 E džiphandle dženenge ka oven dende sa o zarurime šartia te hazrikeren pumaro arakhutnipe thaj te oven arakhle peskere niamale arakhutnencar.

Kontakti e avrune lumiasa

99. Numa kana si ulavdo bimukhipe baši disavo vakteskoro periodi ando tari rig tar adalateskoro radžipe ko ulavdo predmeti, e džiphandle dženenge ka ovel mukhlo te:

- a. Te oven vizitkerde thaj te komunicirinen peskere familiasa thaj avere dženencar jekhajekh sar o phandle manuša.
- b. Te len džipherde vizite thaj te ovel len akcesi dži aver čhania tari komunikacia.
- c. Te ovel len akcesi dži lila, gazete thaj aver mediumia.

Buti

100.1 E džiphandle dženenge ka ovel dendo šajdipe te keren buti, numa odova nane te ovel rodime lendar.

100.2 Džikobor e džiphandle džene alusarena te keren buti, sa o ničehramina taro niami 26 ka oven istemalkerde tromale baši lende, saikerdo thaj odola kola vjavaharinena pe ko džipheripe.

Istemalkeripe phandle manušengoro režimi

101. Džikobor džiphandlo dženo rodela te ovel mukhlo leske upri leste te ovel istemalkerdo e phandle manušengoro režimi, e phandlipaskoro šerutnipe ka leljarel odova rodipe ko napi savo so šaj.

Kotor VIII

Resarin taro phandle manušengoro režimi

102.1 Respektirindo o niamia kola si džanle sa e phandle manušenge, e phandle manušengoro režimi ka ovel kerdo agjaar te šajdakerel te ovel len džovapialo dživdipe bizo phandlipe e kriminalesa.

102.2 O phandlo manuš si džezakerdo korkori odolea so si leske lelo o tromalipe, thaj odoleske o šartia thaj phandlipaskoro režimi koleste o phandlo manuš ovela ikerdi na kamlol džipherdeste te bajraren o pharipa kova o phandlipe haljovela.

Praktika taro phandle manušengoro režimi

103.1 E phandle manušengoro režimi šurakerela pala ko leipe ko phandlipe taro dženo statusea phandlo manuš, džikobor na šurakjergja angleder.

103.2 Pala ko phandle manušengoro leipe so šaj majsigate ka ovel kerdo raporti baši leskoro plesutno hali, bahankerde programe baši džezakoro ikeripe sakoneske ulavdeste thaj strategija baši hazripe baši lengiri mukljarin.

103.3 O došakerde phandle manuša ka oven motivirime te len than ko patrinkeripe taro lengere ulavde programe baši džezakoro ikeripe.

103.4 Akala programe baši džezakoro ikeripe astarena, ko napi so si šajdutno:

- a. buti
- b. edukacia
- c. aver aktivipa, thaj
- d. hazripe baši mukhljarin

103.5 Ko režimi baši phandle manuša šaj te ovel kerdi thaj socialnikani buti, sastipaskoro thaj psihologikano dajanipe.

103.6 Ka ovel sistemi taro harnevakteskere mukhipa taro phandlipe sar integralnikano kotor taro jekhnutno režimi baše phandle manuša.

103.7 E phandle manuša kola si ko haljovipe odolea šaj te oven saikerde ki programa baši niameskoro keripe thaj deipe džiziankeripe baši kerde došalutne aktia.

103.8 Ulavdi sama ka nišankerdovel baši arakhipe adekvatna programe thaj režimia baš ikeripe džidživdipaskere thaj aver lunge džeze phandlipa.

Organizaciakere aspektia taro džezakoro ikeripe

104.1 Ko napi kolate odova šaj thaj džikobor si pherde o šartia liparde ki niami 17, ka vakeren pe džipherde phandlipa ja ulavde kotora ko phandlipa resarinasa baš ikeripe turli režimia baš ulavde kategorie taro phandle manuša.

104.2 Ka dikhen pe o čipote kolencar ovela kerdo ničalo pučljakeripe ulavde programe baši džezakoro ikeripe pali dikhljakeripe o adekvatna raportia, sastaripaskere konsultacie maškar adekvatna servisia thaj phandle manuša kolenge odova si ki relacia olenca ko napi so si šajdutno.

Phandle manušeskiri buti

105.1 Sistematikane programasa baši buti ovela dendo deipe baši andaripe kori pheripe i resarin taro phandle manušengoro režimi.

105.2 Taro phandle manuša kola na pherena peskiri beršeskiri simantra baši penzia šaj te rodel pe te keren buti, džikobor o sastarno notikerela kaj si badanikane thaj mentalnikane ko šajdipe.

105.3 Džikobor taro phandle manuša ovela rodime te keren buti, o šartia baš odoja buti ka oven ko haljovipe e standardencar thaj kontrolencar kola si ko džanlipe e avrune khedipaske.

105.4 Kana e phandle manušengoro leipe than ko edukaciakere ja aver programe ko bukjarno vahti si kotor taro lengoro planirime režimi, ka del pe lenge niami ki džipherin sar te phene butikjergje.

105.5 Kotor taro lende love taro phandle manuša baši upre lipardi buti šaj te ovel istemalkerdo sar džiziankeripe te si odova vakerdo adalteskere činavinasa ja o phandlo manuš sine razime odolesa.

Phandle manušengiri edukacia.

106.1I sistematikani programa baš edukacia, saikerdo thaj šajdakeripe baši sikljovipe džanlipa sebepi anglunikeripe ki disavi digra tari edukacia thaj hazripe baši džovapialo dživdipe bizo kriminali prezentirinela nahtaralo kotor taro režimi baše phandle manuša.

106.2 Sa e phandle manuša ka oven motivirime te len than ke eduakciakere programe thaj programe baši sikljovipe.

106.3 O edukaciakere programe baši phandle manuša ovena vakerde aso lungipe taro lengoro ačhovipe ko phandlipe.

Phandle manušengiri mukhljarin

107.1 E phandle manušenge ko vahti ovela dendo lenge arka angli mukhljarin turli čipotencar thaj ulavde programencar kola šajdakerena nakhin taro dživdipe ko phandlipe ko dživdipe ki khedin savo si ko haljovipe e kanunecar.

107.2 Ko čipote kana o phandle manuša ikerena buteberšengere džeze phandlipe, lejarena pe ulavde napia kolencar arakhela pe lengoro pohari phirdengoro leipe than ko dživdipe ko tromalipe.

107.3 Akaja resarin šaj te ovel leli angli-mukhljarinakere programasa ko phandlipe harnevakteskere ja šarteskere mukhinasa teli observacia ki kombinacia e sasoične deipasa dumo.

107.4 E phandlipaskere radže kerena barabar buti e servisenca thaj institucienca kola kerena observacia thaj dena arka e mukhljarde phandle manušenge resarinasa te šaj ovel kerdo e phandle manuša palem te arakhen pumaro than ki khedin, ulavdeste ko vjavahari e familiakere dživdipasa thaj bukjaripasa.

107.5 E servisialenge taro liparde socialnikane servisia thaj organizacie ka ovel mukhlo sa o zarurime akcesi ko phandlipe thaj phandle manuša, resarinasa te ovel dendo lenge šajdipe te den arka ko hazripe baši mukljaripe thaj planiripe i programa baši dajanipe ki mukhljarin.

Kotor I Dž

Džipherde niamia

108.O Europakere phandlipaskere niamia ka džipheren pe ničale.